

PSRS MRK piesārņotā vide, tās attīrīšana

Rolands Arturs Bebris

Vides risku eksperts

Konference „MŪSU TREJĀDĀ LATVIJA”

Latviešu biedrības namā, 2018.gada 29.septembrī

Rolands Arturs Bebris ir viens no Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas izveidotājiem tālajā 1993.gadā un ilggadīgs Vides aizsardzības departamenta vadītājs, līdz ar to PSRS MRK risku izvērtēšana un piesārņoto vietu sanācijas projektu sagatavošana ir piederējusi pie viņa tiešajiem darba pienākumiem. Tomēr ar PSRS MRK radītajiem riskiem nācies saskarties jau PSRS laikā - jau 80-tajos bija skaidrs, ka Inčukalna gudrona dīķi vai Olaines šķidro atkritumu izgāztuve tieši apdraud Latvijas vidi, bet Rīgas jūras līča nākotne ir nopietni apdraudēta.

Šobrīd Rolands Arturs Bebris ir vides risku eksperts un no savas pieredzes vadoties analizē veikto pētījumus

SATURS

- **DEFINĪCIJAS UN FORMALIZĀCIJAS PROBLĒMAS**
- **VIDES SEKTORA JURIDISKIE INSTRUMENTI UN PRAKSE**
- **JAUTĀJUMA IZPĒTES VĒSTURISKĀ GAITA**
- **SASNIEGTIE REZULTĀTI**
- **SITUĀCIJAS VĒRTĒJUMS**
- **SECINĀJUMI UN NĀKOTNES PLĀNI**

1. DEFINĪCIJAS UN FORMALIZĀCIJAS PROBLĒMAS

- ▶ Jau 60-to sākumā Austrumeiropā bieži tiek pieminēti „ekoloģiskie zaudējumi”, ar ko saprot izzūdošo sugu aizsardzību, tiek noteikti ekoloģiski ierobežojumi
- ▶ 80-tajos vairs nav šaubu, ka apdraudēti ir ne tikai naftas un dabasgāzes resursi, bet bez tīra ūdens, tīras augsnes un tīra gaisa ilgstoša cilvēces eksistence un zemes nav iespējama!!! Jāaizsargā globālās ekosistēmas: okeāni, kalni, tuksneši, ekvatoriālie meži, jāsamazina bīstamo ķīmisko vielu un radioaktīvo vielu ietekme
- ▶ Rodas starpdisciplināra vides zinātne kas pēta dabas zinātnes un to ietekmi uz cilvēkvidi, tiek izveidoti starptautiski vides politikas plānošanas un dabas resursu aizsardzības instrumenti.
- ▶ Arī PSRS vadītājs M.Gorbačovs uzsāk Vides aizsardzības institūciju izveidi , kas noved pie pirmo sodu uzlikšanas PSRS MRK uzņēmumiem, kuri saistīti ar vides piesārņošanu
- ▶ 1993.gada augustā tiek izveidota Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM), kas savieno vides aizsardzības un reģionālās attīstības principus
- ▶ Institucionālās pārmaiņas un privātīpašumu atgūšana tomēr apgrūtina VARAM dzīvi un sarežģī okupācijas zaudējumu noteikšanu
- ▶ Arī aizsardzība sektors mainās – no pilnīgas pasivitātes līdz NATO gatavībai atjaunot kaujas spējas, izmantojot daļu no PSRS bijušajām karabāzēm

2. Vides sektora juridiskie instrumenti un prakse

- ▶ Visglobalizētākais pārvaldības sektors kopš 1948.gada
 - ▶ Neveiksmīgā „Tautu Savienība” un PSRS paralizētā ANO
 - ▶ PSRS ārēji izliekas, bet iekšēji ignorē visas savas saistības
 - ▶ ASV izmaina spēku samēru ANO, samazina atbalstu „krievu spiegiem” ANO institūcijās, prezidents Tramps draud vēl tālāk samazināt atbalstu mazefektīvajam ANO institūciju tīklam
 - ▶ neaizmirsīsim ANO 1992.gada 26.novembra ĢA rezolūciju „Par pilnīgu ārvalstu karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm”
 - ▶ Ekonomiskās un politiskās sankcijas kā ANO instruments, kaut arī dažas ES DV gatavas pārdot dvēseli pat velnam
 - ▶ ASV un UK stingrās sankcijas pret Krievijas Federāciju sakarā ar klaju ANO konvenciju un līgumu neievērošanu (Krimas aneksija, Skripaļa saindēšanas lieta u.c.)
 - ▶ PSRS/Krievija pilnīgi noteikti pilnīgi ignorējusi arī 1948.gadā parakstīto ANO Pazemes ūdeņu Hartu, piesārņojot Olaini pat vairāk nekā 1 km dziļumā, Inčukalnu un daudzas citas vietas
 - ▶ PSRS kopš 1976.gada bija Londonas konvencijas (MARPOL) dalībvalsts, bet KF tā arī nav parakstījusi MARPOL 73/78 Protokolu.
- KĀPĒC?**

Malači, latvieši! Vai tiešām Krievijas otrā Cusima?

(O.Gerkes foto), Liepājas Karosta, 1993.g.

Liepājas Karosta kā okupācijas zaudējumu piemērs

- ▶ Krievijas bruņotie arī pēc LR neatkarības atjaunošana dara ko grib un tikai Andrejs Ručs un Juris Dobelis ir īsti vīri
- ▶ Krievi uzliktos sodus nemaksā un mūsu vadošie bāleļiņi viņus par „okupantiem” tā arī atklāti nenosauc
- **LIEPĀJA – ĪPAŠS GADĪJUMS**
- ▶ PSRS ir MARPOL dalībvalsts, bet KF MARPOL protokolu 73/78 nekad tā arī neatzīst un tam nepievienojas
- ▶ Par 27 Liepājas Karostas kanālā nogremdētajiem vecajiem kuģiem un 16 Rīgas ostā nogremdētajiem kuģiem pēc šī protokola aprēķinātais naudas sods sasniegtu simtus miljonu eiro. Pats pasākums ir neiedomājams idiotisms un miera apstākļos bezprecedenta gadījums, slepena operācija
- ▶ Vācija izvāca nogremdētos kuģus, pārkausēja un laikam labi nopelnīja
- ▶ Latvijai pāri palika piesārņotais Karostas kanāls, tā tīrīšana vēl nav galā un izmaksas var pat pārsniegt trīsdesmit miljonus eiro
- ▶ Latvijai palika arī 22320 militārie pensionāri kopā ar ģimenēm, arī viņiem visi komunālie pakalpojumi jānodrošina ES līmenī
- ▶ Ko tas nozīmē? 1940.gadā Latvija bija Somijas un Dānijas līmenī, priekšā Norvēģijai. PSRS rūpējusies tikai par MRK ne par normālas komunālās saimniecības izveidi okupētajās Baltijas valstīs (Rīgas NAI vēsture)

3. Jautājuma izpētes vēsturiskā gaita

- ▶ Arī PSRS laikā vides pētījumi notika, tikai rezultāti bija slepeni un ieteiktie pasākumu netika realizēti. Rīgas metro un Daugavpils HES kā izņēmumi
- ▶ 1990.gadā tika izveidota Vides aizsardzības komiteja, bet 1993.gadā arī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Šīm institūcijām trūka kapacitātes, tāpēc NATO ekspertu un Kanādas, Vācijas, Zviedrijas, ASV un citu valstu ekspertu atbalsts bija būtisks, lai izvērtētu KF bruņoto spēku atstāto objektu veselības un vides riskus
- ▶ VARAM galvenais uzdevums – izveidot legālu un administratīvu sistēmu vides stāvokļa izvērtēšanai un kontrolei, kā arī piesārņoto vietu sanācijai. Īpaši bīstamo objektu sanācija jāveic par valsts līdzekļiem, ja tā ir neatliekama, nesagaidot vainīgā noskaidrošanu
- ▶ Pēc Komisijas izveides 2005.gadā, sākas apzināta papildus pētījumu koordinēšana, kā arī izvērtēti līdz tam veiktie piesārņoto vietu izpētes darbi, novērtēts, vai tie var tikt attiecināti uz PSRS okupācijas laiku un no ārpuses (Baltijas Kara apgabala vai centralizēto Vissavienības pārvaldes institūciju Maskavā) Latvijai uzspiestajiem lēmumiem
- ▶ VSIA „Vides projekti” ieguldījums PSRS MRK atstātā piesārņojuma izpētē
- ▶ 2016.-2017.gada apkopojumi un precizējumi

4. SASNIEGTIE REZULTĀTI

- ▶ Latvijā kopš 2004.gada eksistē „Piesārņoto un potenciāli piesārņoto vietu datu bāze” un vēlāk tai pievienota arī piesārņoto vietu karte – LVĢMA
- ▶ Datu bāze ietver informāciju par vairāk nekā 3500 vietām, no kurām 2654 atbilst potenciāli piesārņotas vietas statusam un 243 joprojām ir piesārņotas. Dinamika + 10 – 10 gadā
- ▶ Datu bāzē ir arī pilnīga informācija par tās agrākajiem īpašniekiem un piesārņojuma dinamiku, tā tiek izmantota gadījumos, kad vainīgais ir atrodams
- ▶ Datu bāzē nav informācijas par pussagruvušām būvēm, sabojātām lauksaimniecības zemēm, būvgružu kaudzēm, ainavai nodarītiem zaudējumiem utt. Zaudējumus saistībā ar agrākā zemes lietošanas veida neiespējamību un zemes cenas samazināšanos var noteikt tikai tās īpašnieks
- ▶ Īpaši piemēri : Irbene (ES zinātnes finansējums un Ventspils Augstskolas fanātisms) un Salaspils ZAR (radioaktīvo atkritumu glabātuve Radons un sajūsminātie Baldones iedzīvotāji)

5. Situācijas vērtējums -1

- ▶ Nevar apšaubīt Komisijas 2009.gada ziņojumā nosaukto PSRS okupācijas Latvijai nodarīto zaudējumu 1,5 miljardi eiro apmērā, jo izmantojot šobrīd pielietotās vides kaitējumu vērtēšanas metodes, šo zaudējumi apmēri būtu vēl daudzkārt lielāki. **Tomēr kā juridisku pierādījumu var izmantot tikai neapšaubāmus un labi apkopotus datus un materiālus.**
- ▶ Komisijas rīcībā nav tādu resursu, lai saredzamā nākotnē ievērojami uzlabotu un apkopotu informāciju par piesārņotiem objektiem, par kuriem ir tikai ekspertu vērtējums un plašāki pētījumi nav veikti
- ▶ Vairāki jautājumi – Baltijas jūrā veiktie sakautās Vācijas ķīmisko kaujas vielu nogremdējumi, Baltijas jūrā peldošās I un II Pasaules karu mīnas, iespējamie PSRS vecās munīcijas nogremdējumi Baltijas jūrā (baltā fosfora izskalojumi jūras krastā) nav vides sektora (VARAM) vai pat tikai Baltijas valstu kompetencē, ar tiem darbojas NATO no drošības viedokļa un HELCOM no vides aspektiem, tomēr jāsecina, ka informācija par situāciju reizēm nav pietiekama
- ▶ Atkārtoti izvērtējot agrākos pētījumus, var secināt, ka **pilnīga informācija pieejama tikai par prioritārajiem objektiem, kuru sanācijai tiek izmantots ES Struktūrfondu un Šveices/Norvēģijas finanšu instrumentu līdzfinansējums**

5. Situācijas vērtējums -2 (Prioritārie objekti)

Nr.	Objekta nosaukums	Sanācijas izmaksas (milj. EUR)	Sanācijas gads	Piezīmes
1	Inčukalna sērskābā gudrona dīķi	59,899	2009.-2023.	28,105 milj, EUR apgūti projekta I. Kārtā. Kopējās izmaksas noteiktas pēc projekta indikatīvajām izmaksām
2	Liepājas karostas kanāls	26,956	2000.-2023.	Izbūvēta rievsienu un pabeigta projekta I.Kārta. Lai projektu pabeigtu un sasniegtu tā mērķus, Liepājas dome papildus projekta indikatīvajām izmaksām meklē papildus vēl 5 miljonus EUR no Norvēģijas finanšu instrumenta
3	Olaines bīstamo šķidro atkritumu izgāztuve	7,181	2015.-2015.	Novērsta tālāk piesārņojuma izplatība vidē. Joprojām paliek gruntsūdens piesārņojuma epicentrs, kas tagad atrodas ārpus objekta un nespēja kontrolēt Kembrija dziļurbumos iesūknēto piesārņojumu
4	Rumbulas kara lidlauks	3,868	1998.-2005.	Paveikti darbi 0,577 milj. EUR apmērā, daļēji novērsta tālāk piesārņojuma izplatība vidē. Sakarā ar lielo zemes īpašnieku skaitu, vienoties par projekta turpināšanu nav izdevies
5	Jelgavas „Kosmos”	8,060	2009. -2012.	Novērsta tālāk piesārņojuma izplatība vidē. Paliek ievērojams gruntsūdens piesārņojums ārpus objekta
6	PSRS kara flotes naftas pārkraušanas teritorijas Rīgā, Sarkandaugavā	14,543	2011.-2017.	Novērsta tālāk piesārņojuma izplatība vidē
	KOPĀ	120,507		

5. Situācijas vērtējums - 3

- ▶ **Kopējā summa 120,507 miljonu eiro apmērā ir pamatojama ar apstiprinātiem pētījumiem, projektiem, to nodošanas – pieņemšanas aktiem un finanšu dokumentiem – tādus var izmantot un izmanto esošajā Tiesu praksē**
- ▶ **Dalēja dokumentācija ir pieejama vēl par vairāk nekā simts objektiem un orientējošie nodarītie zaudējumi šajā kategorijā pārsniedz 300 miljonus eiro**
- ▶ **Atjaunojot īpašuma tiesības vai atdodot piesārņotos objektus privātīpašumā daudzos gadījumos ne tikai zūd iespējas turpināt piesārņojuma tālāku izpēti, bet tiek zaudētas iespējas veikt sekmīgu sanāciju (Rumbulas aerodroms, Olaines dīķi, Jelgavas „Kosmoss”)**
- ▶ **Daudzi piesārņoti objekti nonākuši pašvaldību pārziņā un tām nav resursu, lai veiktu pietiekami plašu piesārņojuma izpēti un piemērotu adekvātu sanāciju**

6. Secinājumi un darba plāni

- ▶ Galvenais PSRS MRK piesārņojuma sanācijas instruments ir ES SF, Šveices un Norvēģijas finanšu instrumentu līdzfinansējums, jo Latvijas budžets nespēj nodrošināt nepieciešamos līdzekļus. Tikai prioritāro objektu sanācijas pabeigšanai būs nepieciešams šāds līdzfinansējums arī pēc 2020.gada
- ▶ Līdz ar to PSRS MRK nodarīto zaudējumu aprēķināšana un šo aprēķinu nostiprināšana ir vispirms nepieciešama tieši ES un citu donorvalstu informēšanai par stāvokli Latvijā, lai ES nodokļu maksātāji nedomātu, ka no viņu naudas tiek apmaksāti sliņķi, slaisti, netīreļi, nevīžas utt.
- ▶ Turpinot nākas secināt, ka šajā jomā vēl daudz darāmā. Likumdevējs likumā Par piesārņojumu ir izvairījies skaidri definēt ārvalstu militāro ietekmi un noteikt tai kaut kādus atskaites termiņus (piemēram – KF bruņoto spēku galīga izvešana). Arī VARAM stratēģiskajos dokumentos ar okupācijas faktu saistītais „force majeure” nav pietiekami uzsvērts, īpaši jau komunikācijā ar Briseli. Rezultāti ir smieklīgi – to pierāda jau iekšējās diskusijas ar gados jaunajiem FM ierēdņiem par Inčukalna vai Liepājas Karostas kanāla projektu finansēšanu
- ▶ Diemžēl VARAM ilgstoši nav atradusi līdzekļus Piesārņoto un potenciāli piesārņoto vietu datu bāzes aktualizēšanai
- ▶ Birokrātiski šķēršļi nav ļāvuši noskaidrot AS „Latvijas valsts meži” piesārņojuma sanāšanas izmaksas, kā arī aprēķināt kopīgos Latvijas dabas resursiem nodarītos zaudējumus (pat bez koksnes tie pārsniedz 220 miljonus eiro)

DARBA VĒL DAUDZ...

**PALDIES
PAR
UZMANĪBU**